

Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapsamında Tarım Danışmanlığı Sisteminin Değerlendirilmesi: Tokat İli Örneği

Halil KIZILASLAN*

Erol ÇAKMAK²

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

*e-mail : halil.kizilaslan@gop.edu.tr

Alındığı Tarih : 06.12.2012

Kabul Tarihi : 27.02.2013

Özet:Bu çalışmanın amacı, TAR–GEL projesinin çıkış noktasını, amaçlarını ve TAR–GEL projesi kapsamında görev alan tarım danışmanlarının projenin amaçlarına hangi ölçülerde uygun faaliyette bulduklarını, kendilerine yüklenen görevleri ne ölçüde yerine getirdiklerini, üreticilerin TAR–GEL projesi hakkındaki görüş ve düşüncelerini ortaya koyabilmektir. Araştırmada tarım danışmanı görev sahasında bulunan köyler içerisinde 48 köy gayeli örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Tarım danışmanı, danışmanların görev alanına giren köylerin muhtarları ve tarım danışmanlarının bağlı oldukları yöneticilerin tamamı ile anket yapılmıştır. Tarım danışmanlarının buldukları köylerdeki 144 üretici ise basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırmada tarım danışmanlarının il genelindeki yerleşimlerinin; projenin amaçları doğrultusunda hareket edilerek köy ya da beldelerdeki tarım potansiyeline göre yapıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte araştırmada tarım danışmanları çoğunlukla ikamet ettikleri köyde kendisine danışan üreticilere yardımcı olmakta, araç sıkıntısı nedeni ile çalışma bölgelerine giren köylere yeterince yayım hizmeti veremedikleri sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucunda tarım danışmanı olarak görev yapan Ziraat Mühendisi ve Veteriner Hekimlerin görev yaptıkları yerleşim birimlerindeki köy halkı ile uyum içinde oldukları ve görev alanı içindeki üreticilere ilin tarımsal yapısına uygun nitelikte ve kar marjı yüksek ürünleri önerdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Yayım, Tarım Danışmanlığı, Tokat.

Evaluation of agricultural consultancy system with in the scope of agricultural extension development project: An example of Tokat province

Abstract:This study is done to bring forth the originating point of the TAR-GEL Project, its objectives and how appropriate are the activities of the agricultural consultants to the project objectives who are assigned for the TAR-GEL Project, how well they perform the duties bestowed upon them; to bring forth comments and views of the farmers about TAR-GEL. In the research 48 settlements were picked by the aimed sampling method among the settlements in the job area of agricultural consultants. A survey was carried on with all agricultural consultants, reeves of the villages in the job area of agricultural consultants and managers that agricultural consultants connected. 144 farmers in the villages with agricultural consultants were determined by simple random sampling. Data collected via survey from the samples determined were analyzed. According to the result of the research, it is possible to say that emplacements are made by considering the agriculture potential of villages or towns that consultants assigned, which is consistent with the goals of the project. Consultants living in the settlements mostly help to the producers who confer, but they can not give agricultural extension service for the settlements in their region because of lack of vehicle. It has been seen that agriculture engineers and veterinarians working as consultant, adapted with the settlements and they advise the products with high profit margin according to the agricultural potential of the village.

Keywords: Agricultural Extension, Agricultural Consultancy, Tokat.

1.Giriş

Tarım sektörü, artan nüfusun gereksinimlerini mevcut tarım alanları ve doğal kaynaklarla karşılamak zorundadır. Tarımsal üretimin gerçekleştirilmesinde arazi emek, sermaye gibi tarımsal üretimde kullanılan üretim faktörlerinden sayılan bilgi ve

teknolojinin katkısı büyüktür. Tarım sektörü, gelişmekte olan ülkelerde gelişme sürecinin ilk evrelerinde ekonominin en önemli sektörü konumundadır. Bu dönemde tarımın toplam istihdamdaki payı, toplam üretimdeki payından da yüksektir. Bu yüzden tarım sektörünün gelişmesi, kırsal halkın ve dolayısıyla nüfusun

büyük bir oranının refahının yükselmesi anlamına gelmektedir(TZOB, 2009). Tarım kesiminde nüfus artış hızı ülke ortalamasının üstündedir, nüfus artışı miras yoluyla toprakların küçülmesine sebep olmakta ve kente olan göçü hızlandırmaktadır. Oysaki küçük parçalara bölünmüş yaygın toprak yapısı maliyetleri yükselterek tarım üretiminde verimsizliğe yol açmaktadır. Bu eksikliği gidermenin en önemli yolu tarımsal yayım hizmetini etkin bir şekilde yapmaktır. Tarımsal yayım hizmetinin amacı; kırsal alanlarda üretici ailesinde ve tarımsal işletmelerde görülen mevcut durumu dünya standartlarına uygun bir şekilde geliştirmek ve böylece kırsal alanlarda yaşam düzeyini girişilen bir dizi faaliyetlerle yükseltmektir (Gürel 1996).

Konu ile ilgili birçok literatüre ulaşılmıştır. Burada bu çalışmaların bazılarını yer verilmiştir. Gökçe (2004) tarafından yapılan “1000 Köye 1000 Tarımcı Projesi Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmada; proje ve uygulaması ile ilgili bilgiler verip, proje öncesi tarımsal yayımla ve proje sonrası da proje ve uygulaması ile ilgili görüş ve eleştirileri yazılı kaynaklara dayalı olarak açıklamıştır. Yavuz ve Erol (2004) tarafından yapılan çalışmada, yayım elemanının gerekliliği ve önemi üzerinde durup; yayımcıların kırsal kesimde yaşayan çiftçilerin değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri için, sahip olmaları gereken özellikleri ortaya koymuşlardır. Ayrıca yayımın değişen işleyiş yapısına ayak uydurabilmek için, yayımcıların iyi bir eğitim alarak daha yoğun bilgi ve beceri donanımına sahip olmaları gerektiğini vurgulayarak, yayımcıların kronikleşmiş sorunlarının üzerinde durmuşlardır. Yine, Boz ve Candemir (2007) yaptıkları çalışmalarında; Kahramanmaraş’ın tarımsal sorunlarını ilde kamu sektöründe istihdam edilen ve çiftçiye yayım hizmeti götüren teknik elemanların bakışısıyla inceleyip ilin en önemli tarımsal sorunları ve bu sorunların nasıl giderilmesi gerektiği hakkında önerilere yer vermiştir. Çınar ve Armağan (2009) tarafından Aydın ilinde yapmış olduğu çalışma ile, Türkiye’de değişik bölgelerdeki sosyo-ekonomik ve demografik özellikler dikkate alınarak benzer çalışmalar yürütülüp farklı bölgelerdeki değişkenlere göre tarımsal politikalar geliştirme yoluna gidilmesi

gerektiğini, bunun da tarımsal yayım sisteminin başarısını arttırılabileceğini belirtmiştir. Kara ve ark (2009), araştırmalarında TAR-GEL projesinin, yayım çalışmalarında görelide olsa eksikliklerinin giderilmesinde önemli bir rol üstlendiğini belirtmişlerdir. Ancak çalışmada, proje uygulama aşamasından önce gerekli altyapı eksikliklerinin giderilmemesinin, ilk yıllarda başarının sağlanmasında önemli bir engel oluşturduğu ifade etmişlerdir. Sezgin (2010) tarafından yapılan başka bir çalışma, Erzurum ilindeki çiftçilerin kamu yayım hizmetlerini talep etme ve faydalanma durumlarını belirlemek amacı ile yapılmıştır. Çalışmada, kamu yayım hizmetlerinde etkinliğin arttırılması için çiftçilerin kamu yayım hizmetlerini talep etme ve faydalanma durumlarında etkili olan faktörleri belirlemeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Tokat ilinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi(TAR-GEL) kapsamında incelenen tarım danışmanlığı sisteminin bölge tarımı, kurumsal işleyiş ve üretici açısından olumlu-olumsuz yönlerini ortaya koyarak çözüm önerileri geliştirmektir. Bu kapsamda; üretici açısından uygulanan sistemin, üretime ve bölgeye katkısının ortaya konulması, üretici, yönetici ve danışmanlara göre sistemin eksik yönlerinin saptaması, danışmanlık sisteminin sürdürülebilirliği açısından kurumsal yapı ve işleyişteki sorunların belirlenmesi, proje hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığının tespiti ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Metot

Araştırmada kullanılan ana materyali anketle toplanan veriler oluşturmuştur. Tarım danışmanlarının performanslarının ve uygulamadan kaynaklanan problemlerin tespiti için aşağıdaki hedef gruplar dikkate alınmıştır.

- a- Tarım danışmanlarının görev yaptığı köy/beldedeki çiftçiler
- b- Tarım danışmanlarının görev yaptığı köy/beldedeki muhtarlar
- c- Tarım danışmanlarının bağlı olduğu Tarım İl ve İlçe Müdürlüğü yetkilileri
- d- Tarım danışmanları

Çalışmada; Tokat ilinde TAR-GEL projesi kapsamında çalışan 26 tarım danışmanı ile yapılması öngörülmüştür. Mevcut

popülasyonun çok büyük olmaması ve bu kişilere ulaşmada zorluk çekilmeyeceği düşünülerek tam sayım metodu tercih edilmiştir. Fakat anketlerde 19 tarım danışmanı (15 Ziraat Mühendisi, 4 Veteriner Hekim) ile anket yapılabilmiştir. 3 Ziraat Mühendisi ve 4 Veteriner Hekim'den bazılarının göreve yeni başlamış olmaları, bazılarının ise askerlik görevinde bulunmaları nedeniyle anket uygulaması yapılamamıştır.

Çalışmada; Tokat ilinde TAR-GEL projesi ile ilgilenen 12 tarım yöneticisi ile yapılması öngörülmüştür. Mevcut popülasyonun çok büyük olmaması ve bu kişilere ulaşmada zorluk çekilmeyeceği düşünülerek tam sayım metodu tercih edilmiştir. Muhtarların belirlenmesinde de yine tam sayım yöntemi kullanılmıştır.

Tarım danışmanlarının görev sahasındaki örnek çiftçiler ise, Basit Tesadüfi Örnekleme Metoduyla belirlenmiştir. Araştırma kapsamında anket uygulanacak üretici sayısı üreticilerin sahip oldukları arazi miktarları esas alınarak, %95 güven aralığında ve ortalamadan %5 sapma ile 144 adet olarak hesaplanmıştır (Çiçek ve Erkan 1996).

Araştırmada, tarım danışmanlarının görev yaptığı köy/beldedeki çiftçilerden, köy/beldedeki muhtarlardan, tarım İl ve ilçe müdürlüğü yetkililerinden ve tarım danışmanlarından anket yoluyla elde edilen verilere ilişkin frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak çizelgeler oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

3.Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

3.1. Türkiye’de Tarımsal Yayım

Faaliyetleri

Türkiye'nin genel Tarımsal Yayım Sistemi (TYS) çeşitli kamu, özel ve gönüllü kuruluşlar ve bunların yürüttükleri yayım ve diğer çalışmalardan oluşmaktadır. Bu kuruluşlar kırsal alanda yaşayanlara yönelik doğrudan yayım ve eğitim çalışmaları yürütmeleri yanında, diğer tarımsal destek hizmetleri de sunmaktadır. Türkiye’de tarımsal yayım faaliyetleri büyük ölçüde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) ve diğer konu ile ilgili bakanlıklar tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte, bazı çiftçi örgütleri, tarımsal kooperatifler, gönüllü kuruluşlar, özel üretim ve

pazarlama şirketleri, özel danışmanlar ve medya kuruluşları da doğrudan veya dolaylı tarımsal yayım ve çiftçi eğitimi çalışmalarında bulunmaktadır. Türkiye'nin TYS'nde yayım işlevini (doğrudan veya dolaylı) yerine getiren özel sektör ve gönüllü kuruluşlar arasında çiftçi örgütleri, kooperatifler, sivil toplum örgütleri, kar amaçlı özel üretim ve pazarlama şirketleri, ihracatçılar, özel danışmanlar ve özel tarımsal medya sayılabilir.

3.2.Türkiye’de Tarımsal Yayım Faaliyetlerinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'deki tarımsal yayım çalışmaları uzun geçmişe sahiptir. İhraç edilen ürünlerin daha kaliteli üretilmesine yönelik çabalar ilk yayım çalışmalarını ortaya koymuştur. Tarımı modernleştirmek, çiftçilere yönelik yenilikler sunmak ve tarımsal kalkınmayı sağlamak üzere çeşitli dönemlerde farklı girişimlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda, 1931 yılında I. Ziraat Kongresinin düzenlenmesi önemlidir. Bu kongrede tarımsal yapı incelenmiş ve çiftçilere tarım tekniklerini öğretmek ve bunları özendirmek gibi kararlar yer almıştır. 1937 yılında kırsal alanda yayım faaliyeti köy öğretmenlerine görev olarak verilmiştir.

1938 yılında Köy ve Ziraat Kongresi düzenlenmiş ve tarımsal yayım gündeme gelmiştir. Yayımın örgütlenmesine 1943 yılında Ankara, Eskişehir ve Manisa İllerinde başlanmış, 1958 yılında bütün illerde örgütlenme tamamlanmıştır. Tarımla ilgili birimler (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Devlet Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyelerine dağılmış kuruluşlar) 1984 yılında tek Bakanlık çatısı altında toplanmıştır (Gökçe, 2004).

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yürütülen tarımsal yayım çalışmalarının çoğunda Eğitim ve Ziyaret Sistemi (EZS) uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu sistem, Dünya Bankası'nın desteği ile 1963 yılında dünyada ve ülkemizde ilk kez Adana ovası, Aşağı Seyhan Sulama Projesi'nde uygulanmıştır. Daha sonra ülkemizde, EZS yine Dünya Bankası kredisiyle 1983 yılında 16 ilde birinci Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi (TYUAP-I) ve 1990 yılında ise 21 ilde TYUAP-II adı altında uygulanmıştır.

Genel olarak bu projelerin amaçları, tarımsal yayım kuruluşları ve araştırma enstitülerini güçlendirmek ve bu kuruluşlar arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmektir. Ayrıca bu projeler ile modern tarım teknolojilerinin çiftçilerce benimsenmesi ve yayılmasına yardımcı olmak ve böylece tarımda üretim ve verimliliğin artırılması amaçlanmıştır. Bazı başarılı sonuçlarla birlikte bu yaklaşım ile de geleneksel yaklaşımın olumsuz yanları giderilememiş, söz konusu yaklaşımın öngördüğü uygulamalardan birisi olan köy ziraat teknisyenliği yürütülemediği ya da birkaç örnek ile sınırlı kalmıştır. Yayım-araştırma bağı, ferdi temas yerine grup teması ve düzenli hizmet içi eğitimi gibi farklılıklarına rağmen geleneksel yaklaşım ile Eğitim ve Ziyaret yaklaşımının her ikisi de genellikle kitle iletişim vasıtalarını göz ardı etmiş, çiftçi katılımı yerine yukarıdan aşağı teknoloji transferine yoğunlaşmıştır. E&Z yaklaşımına getirilen bir başka eleştiri ise yayımcıların, çiftçiler için girdi temini çalışmalarına katılmamasına meyilli olmaları şeklinde dile getirilmektedir. (Kumuk ve Crowder, 1996).

Bu projeler kapsamında bazı köylerde kurulan Köy Grubu Ziraat Teknisyenlikleri yoluyla alt yapısı geliştirilmiştir. Ayrıca, İlçe Yayım Elemanı ve Konu Uzmanı için sağlanan ulaşım araçları, bunlara daha fazla hareket imkanı vermiştir. Yurt içi ve dışında organize edilen hizmet içi eğitim programları ve yapılan anket çalışmaları yoluyla yayım ve araştırma programları geliştirilmiştir. Genel olarak Türkiye’de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na bağlı İl ve İlçe Tarım Müdürlüklerince düzenlenen yayım programları; demonstrasyon, çiftçi toplantıları, çiftçi şartlarında denemeler, ev ekonomisi programları, değişik konularda çiftçi eğitim kursları, sergi, yarışma ve tarla günleri gibi etkinliklerden oluşmaktadır. Yayım çalışmalarında slayt ve video gibi görsel ve/ya işitsel materyaller de kullanılmaktadır. Bu grup yayım metodlarına ilave olarak, bir kitle yayım metodu olan televizyon, GTHB tarafından Televizyon ile Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi (YAYÇEP) adı altında 1991 yılından beri uygulanmaktadır. YAYÇEP’in ilk aşamasını kapsayan 1991-1995 yılları arasında Türkiye çapında yaklaşık 63.000 çiftçi bu projeye

katılmıştır. Projenin ilk aşaması tamamlandıktan sonra ele alınan konulardaki programların videokasetleri ilçe tarım müdürlüklerine, çiftçilerin eğitiminde kullanılmak üzere gönderilmiştir. Daha sonra, bu projenin uzatılmasına karar verilmiş ve ikinci dilimi kapsayan YAYÇEP-II, 1999-2003 yıllarını kapsayacak şekilde uygulanmaya başlanmıştır. YAYÇEP üç önemli hizmetin sağlanması temeline dayanmaktadır. Bunlar; televizyon programları, basılı materyaller ve köy düzeyinde danışmanlık hizmetleridir. Bu yüzden projenin başarısı, bu hizmetlerin düzenli bir şekilde ve aynı anda sağlanmasına bağlıdır. Ancak, uygulama sırasında bazı güçlükler ortaya çıkmıştır. Örneğin, proje ile ilgili eğitim kitapları katılımcı çiftçilere televizyon programları bittikten sonra gönderilmiştir. Alandaki danışmanlık ve teknik destek hizmetleri, çiftçilerin sorularını cevaplama ve problemlerini çözmede yeterince iyi organize edilememiştir. Proje kapsamında pilot uygulama ve izleme-değerlendirme çalışmaları yeterince yapılmamıştır (Demiryürek, 2001).

2004 yılında pilot bir uygulama olan Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi ya da kısa adıyla Köy-Mer uygulanmaya konmuştur. Köy-Mer projesiyle çiftçiye hizmetin yerinde verilmesi, çiftçinin yerinde bilgilendirilmesi ve çiftçinin gelir düzeyinin yükseltilmesi amacı ile Ziraat Mühendisi ve Veteriner Hekimlerden danışmanlık hizmeti satın almaya dayanmaktadır bu proje dahilinde toplam 1023 adet sözleşmeli veteriner hekim ve ziraat mühendisi görevlendirilmiştir. Köy-Mer projesi şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalardan 3 farklı özellik göstermiştir (Kara ve Ark; 2009).

- Danışmaların üreticiler ile birlikte yaşaması, orada görevlerini yerine getirmesi.
- Yayım hizmeti alan üreticilerin görece de olsa danışman ücretine bir katkısının öngörülmesi ve yayım hizmetinin özelleşmesinde ilk adım olması.
- Veteriner Hekim ve Ziraat Mühendislerine İstihdam Yaratmasıdır.

KÖY-MER projesinin 3 yıl süreli pilot bir uygulama olması nedeniyle 31.12.2006 tarihinde Köy-Mer projesinin uygulanmasına son verilmiştir. KÖY-MER projesinde elde edilen deneyimler ışığında yayım çalışmalarının

daha aktif ve verimli bir şekilde köy ve beldelede yürütülmesini sağlamak amacıyla 01.01.2007 tarihinde “Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TAR-GEL)”, 18.04.2006 tarih ve 5488 sayılı “Tarım Kanunu”nun kırsal kalkınma bölümünü düzenleyen 15. Maddesinin ışığında; GTHB tarafından, kırsal alanın ülke ekonomisine katkısının artırılması ve kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi suretiyle bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefi ile uyumlu bir nüfus yapısına ulaşılması, çevrenin ve doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve kullanımını sağlamak amacıyla uygulamaya konmuştur (Özkan ve Ark., 2009) (Yavuz ve Erol, 2004).

Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapsamında Türkiye genelinde tarımsal yayım faaliyetlerini etkinleştirmek ve bilginin doğrudan çiftçiye zaman ve mekân sınırı olmaksızın ulaşabilmesini sağlamak amacıyla 81 ilde 2500 adet “Çalışma Bölgeleri” oluşturulmuş ve çalışma bölgelerine yörelin tarımsal yapısı, potansiyeli ve ürün desenleri dikkate alınarak 1769 Mühendis, 731 Veteriner Hekim olmak üzere toplam 2500 sözleşmeli personel yerleştirilmiş ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde çalışmaya başlamıştır.

“Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TAR-GEL)” çerçevesinde görev alan sözleşmeli personelin performansları ve motivasyonlarını arttırmak amacıyla, performans ile ücret arasında ilişki kurulmasına dayalı olarak geliştirilen ücretlendirme sistemi uygulamaya konulmuştur.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1.Çiftçiler İle İlgili Araştırma Bulguları

4.1.1.Çiftçilerin Yaş ve Eğitim Durumları

Anket çalışması yapılan tüm ilçelerde 36–50 yaş aralığında olan üreticilerin oranı tüm yaş aralığı seviyelerinin içinde en yüksek orana sahiptir. Üreticilerin % 52,1’sinin 36–50 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. %14,6’si 35 yaştan küçük, %33,3’ü ise, 51 ve daha üzeri bir yaşa sahiptir.

Anket çalışması yapılan tüm ilçelerde ilkökul mezunu olan üreticilerin oranı tüm eğitim seviyelerinin içinde en yüksek orana

sahiptir. Eğitim seviyesi itibariyle genel toplamda üreticilerin % 61,8’inin ilkökul mezunu olup, bunu sırasıyla %19,4 oranında ortaokul, %9 oranında okur-yazar ve % 7,6 oranında lise mezunu takip etmektedir. Üreticilerin %2,1 ise okur-yazar değildir.

4.1.2.Çiftçilerin Tarım Danışmanı ile İlgili Bilgi ve Kanaatleri

Çiftçilerin %87,5’inin tarım danışmanının teknik bilgi düzeyinin yeterli, %11,1’inin kısmen yeterli %1,4’ünün ise yeterli olmadığı görüşündedirler. Çiftçi görüşlerine göre tarım danışmanının Hayvan/Bitki hastalık ve zararlıları ile ilgili sorunlara zamanında müdahale etme durumu incelenmiştir. Hayvan/Bitki hastalık ve zararlıları ile ilgili sorunlara tarım danışmanının zamanında müdahale ettiğini belirten çiftçilerin oranı %55 iken bu oran bitki hastalık ve zararlıları ile ilgili sorunlar için %60 olarak tespit edilmiştir.

4.1.3.Çiftçilerin Tarım Danışmanı İle Görüşme Sıklığı

Tarım Danışmanlarına köye ulaşım problemleri yaşamaları nedeniyle köyde ikamet şartı getirilmiştir. Bu şart Tarım danışmanının köyü yakından tanınması, orada yaşanan sorunları birebir görerek ve yaşayarak tespit etmesi ve mevcut koşullar dahilinde soruna anında müdahale edilmesi açısından yararlı görülmektedir. Çiftçilerin %94,4’ü tarım danışmanlarına günün her saatinde ulaşabildiğini %5,6’sı ise danışmanlarına günün her saatinde ulaşamadığını tespit edilmiştir.

Tarımla ilgili bir sorunla karşılaştığında ya da tarımsal bir bilgiye ihtiyaç duyduğunda tarım danışmanına başvuran üreticilerin %63,9’unun tarım danışmanının önerilerini benimsedikleri ve uyguladıkları, %30,5’inin danışmanının önerilerini kısmen benimsedikleri ve uyguladıkları tespit edilmiştir. %5,6 oranında üretici ise, danışmandan aldıkları bilgiyi kullanmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tarımsal gelişmenin odağında daima insanın bilgiyi geliştirme, işleme, yayma, paylaşma ve kullanımındaki etkinliği vardır. Bugün tarım, bilgiye dayalı niteliğini giderek artırmaktadır. (Kızılaslan, 2009). Bu nedenle yeni bilgi ve teknolojilerin çiftçiler tarafından benimsenmesi ve kullanılması tarımsal verimliliğin artırılması

ve kırsal kalkınmanın sağlanması için oldukça önemlidir.

4.1.4.Çiftçilerinin Tarım Danışmanından Talep Ettiği Konular

Çizelge 1’de çiftçilerin tarım danışmanına hangi konularda başvurduklarını özetleyen

bilgiler verilmiştir. Çiftçilerin %38,2’si bitkisel üretim, %27,1’i hayvan hastalık ve zararlıları, %22,2’sinin ise zirai mücadele konularında sorular sorduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 1. Tarım danışmanına en çok başvuru alan konular

Konular	Çiftçi Sayısı	%
Bitkisel üretim	55	38,2
Zirai mücadele	32	22,2
Tarımsal desteklemeler	6	4,2
Hayvansal üretim	1	0,7
Hayvan hastalık ve zararlıları	39	27,1
Tarımsal organizasyonlar	2	1,4
Örtü altı yetiştiriciliği	7	4,9
Hiç başvurmadım	2	1,4
Toplam	144	100,0

Çiftçilerin %31,3’ü toprak işleme, %20,8’i hayvan sağlığı, %14,6’sı sulama, %9’u zirai mücadele, %6,9’u tohumlukla ilgili konularda, %17,4’ü ise, gübreleme, hayvan bakımı besleme, suni tohumlama gibi konularda daha çok faydalandıklarını ifade etmişlerdir.

4.1.5.Çiftçilerinin Tarım Danışmanının Geleceği ile İlgili Görüşleri

Çiftçilerin % 99,31’i 3 yılın sonunda tarım danışmanı görevine devam görüşünü savunurken, yaklaşık % 0,69’u tarım danışmanının görevine devam etmesinin gereksiz olduğu görüşündedirler. Üreticilerle yapılan anket dışı sözlü görüşmeler neticesinde gözlemlenen durum; tarım danışmanının çalışma bölgesine giren köylerdeki üreticilerin tarım danışmanını köylerinin tarım danışmanı olarak görmediklerini, o başka bir köyün tarım danışmanı diye tanımladıklarıdır. Halbuki

TAR–GEL projesinin esasında; tarım danışmanının bir köyde ikamet etmesi, görevlendirildiği ve projede çalışma bölgeleri

olarak tanımlanan diğer köylerde de üreticilere danışmanlık hizmeti vermesi gerekiyor. Ancak uygulamada tarım danışmanlarının diğer köylere ulaşmada yaşadığı ulaşım, araç sıkıntısı ve ikamet ettiği köydeki işlerin yoğunluğundan dolayı çalışma bölgelerine giren köylere zaman açısından homojen bir dağılım yapamadığı gözlemlenmektedir. Köylüler ise komşu köyde ikamet eden ve zamanının çoğunu o köyde geçiren tarım danışmanını benimseyememekte, o yüzden bizim köyde de bir danışman olsa iyi olur görüşünü savunmaktadırlar. Çiftçilerin % 100’ü tarım danışmanlığı uygulamasının tüm ülke genelinde yaygınlaştırılması gerektiği görüşündedir.

Çizelge 2. Tarımla ilgili konularda çiftçinin bilgi kaynağı

	Çiftçi Sayısı	%
Tarım Danışmanı	88	61,1
Tarım İl/İlçe Müdürlüğü	44	30,6
Zirai ilaç ve alet bayileri	8	5,6
Özel Firmalar	3	2,1
Televizyon	1	0,7
Toplam	144	100,00

Tarım danışmanının daha yararlı olabilmesi için çiftçilerin %41’i danışmanlara araç

verilmesi gerektiğini, %40,3’ü lojman temin edilmesi gerektiğini, %12,5’i ise büro temin

edilmesi gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. Çiftçilerin %6,2'si ise, tatminkar bir ücret verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Çizelge 2'de çiftçilerin tarımsal konularda nereden veya kimlerden bilgi aldıkları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çiftçilerin tarımla ilgili konularda başvurdukları bilgi kaynakları sıralamasında da çiftçilerin tarım danışmanına verdikleri önem bariz bir şekilde görülebilmektedir. Çiftçilere tarımla ilgili konularda başvurdukları en önemli bilgi kaynakları sorulmuş olup elde edilen sonuçlara göre bilgi kaynağı sıralamasında ilk sırada tarım danışmanı %61,1 ve il/ilçe tarım müdürlükleri %30,6 gelmektedir.

4.2. Muhtarlar İle İlgili Araştırma Bulguları

4.2.1. Muhtarların Tarım Danışmanı ile İlgili Bilgi ve Kanaatleri

Muhtarların % 83,3'ünün tarım danışmanının teknik bilgi düzeyinin yeterli, %16,7'sinin ise yeterli değil fikrini taşıdıkları tespit edilmiştir. Muhtarların %64,6'sı danışmanların beşeri ilişkilerinin çok iyi olduğunu %27,1'i danışmaların beşeri ilişki durumunun iyi olduğu %8,3' ü ise, vasat olduğunu ifade etmişlerdir. Muhtarların %85,4'ü tarım danışmanlarına günün her saatinde ulaşabildiğini %14,6'sı ise danışmanlarına günün her saatinde ulaşamadığı tespit edilmiştir. Muhtarların % 87,5'inin tarım danışman adaylarında aranan şartların yeterli, %12,5'inin ise yeterli olmadığı fikrini taşıdıkları tespit edilmiştir. Yine; muhtarların % 77,1'inin tarım danışmanı seçiminin doğru yapıldığı %22,9'unun ise danışman seçiminin doğru yapılmadığı ifade etmişlerdir.

Muhtarların %91,7'si danışmanlarla olan iletişiminin iyi olduğunu %8,3'ü ise danışmalarla iletişim durumunun orta düzeyde olduğu belirtmişlerdir. Muhtarların %33,3'ü bitkisel üretim, %35,4'ü hayvan hastalık ve zararlıları, %14,6'sı zirai mücadele, %10,4'ü park/bahçe ilgili konularda danışmana başvurmaktadır. Bunları %6,3 oranında hayvansal üretim ile ilgili konular takip etmektedir. Muhtarlara göre, danışmanların %54,5'i bireysel görüşmeler, %35,3'ü çiftçi toplantıları, %10,2'si görsel teknikler

yardımıyla çiftçiyi bilgilendirmektedirler. Muhtarlara göre, tarım danışmanlarının en çok faydalı olduğu konular %56,4 oranında zirai mücadele, bağcılık, sebzeçilik, kene, %37,5 oranında hayvan sağlığı, %6,1 oranında gübrelemedir.

4.3. Yöneticiler İle İlgili Araştırma Bulguları

4.3.1. Yöneticilerle İlgili Bilgiler

Tokat ilinde görüşülen Tarım İl ve İlçe Müdürlüğü yetkililerinin toplam sayısı 12 olup, bunların %8,3'ünü Çiftçi Eğitim Şube Müdürü, %91,7'sini ise Tarım İlçe Müdürleri oluşturmaktadır. İl ve İlçe Müdürlerinin mesleki dağılımı incelendiğinde; %75'i Ziraat Mühendisi, %25'i ise Veteriner Hekimdir.

4.3.2. Tarım Danışmanı ve Köy Seçimine İlişkin Yönetici Görüşleri

Yöneticilerin yaklaşık %83,3'ü TAR-GEL projesi ile istihdam edilen tarım danışmanlarının seçiminde danışmanlarda aranan şartların yeterli olduğunu; %16,7'si ise yeterli olmadığını ifade etmiştir.

TAR-GEL projesinin uygulamaya konduğu köylerin seçimi ile ilgili yöneticilerin yaklaşık %75'i seçimin doğru yapıldığını, %25'i ise köy seçiminin doğru yapılmadığını ifade etmiştir.

4.3.3. Sözleşmeli Personelin Çalıştığı Yerde İkamet Etmesi

Köyde İkamet ve Çiftçi-Danışman Diyaloğu: Projeye göre tarım danışmanlarının görevlendirildikleri köy ya da belde de ikamet etmeleri zorunludur. Nitekim yöneticilerin %66,7'si tarım danışmanlarının köyde ikamet ettiklerini dile getirmiştir. Oturacak ev bulmada problem yaşanan il ya da ilçe merkezine yakın köy ya da beldelerde görevli danışmanlar zorunlu nedenlerden dolayı görevli oldukları köylerde ikamet edememektedir.

Çiftçilerle kuracakları iletişimin derecesi şüphesiz ki danışmanların görevlerini ne kadar iyi yaptıklarını dolayısıyla da TAR-GEL Projesinin uygulamadaki başarı derecesini göstermektedir. Bu nedenle yöneticilere danışmanların çiftçilerle iletişim kurup kuramadıkları ve aralarındaki iletişimin derecesi sorulmuş olup yöneticilerin %75'i

danışmanların çiftçilerle iyi iletişim içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Benzer şekilde yöneticilerin %83,3'ü çiftçilerin danışman hakkındaki görüşlerinin de olumlu olduğunu vurgulamıştır.

Danışman Ücretleri: Köyde görev yapması hedeflenen tarım danışmanlarının kalıcılığının sağlanması ve özellikle de başarılı danışmanların görevden ayrılmalarının önüne geçilebilmesi için maddi olanaklarının tatminkar bir düzeyde olması gerekmektedir. Çalışmada tarım danışmanı ücretleri konusu sorulmuş ve yöneticilerin %8,3'ünün danışman

ücretlerinin yetersiz olduğunu %91,7'sinin ise, ücretlerin normal olduğunu belirtmişlerdir.

4.3.4.Yöneticilere Göre TAR-GEL Projesinin Başarısını Artırmak için Yapılması Gerekenler

Çizelgede görüldüğü gibi, yöneticilerin %41,7'si danışmanlara araç verilmesi gerektiğini, %33,3'ü lojman temin edilmesi gerektiğini, %25,0'i ise hizmet içi eğitime önem verilip danışmanların kendilerini geliştirmesi gerektiği konusunda görüş bildirmiştir.

Çizelge 3. Yöneticilere göre projenin başarısının artırılması için yapılması gerekenler

Yönetici Görüşleri	Yönetici Sayısı	%*
Araç temin edilmeli	5	41,7
Lojman tahsis edilmeli	4	33,3
Hizmet içi eğitime önem verilmeli	3	25,0
Personelin özlük hakları iyileştirilmeli	2	16,7
Sorumluluk alanı genişletilmeli	1	8,3
Diğer	1	8,3

*Birden fazla cevap verildiği için toplam oran 100'ü aşmaktadır.

4.4.Tarım Danışmanları İle İlgili Araştırma Bulguları

4.4.1.Danışmanlar İle İlgili Genel Bilgiler

Anket çalışması yapılan mevcut danışmanların %68,4'ü erkek ve %31,6'sının kadın olduğu tespit edilmiştir. Anket çalışması yapılan mevcut danışmanların %63,2'si ziraat mühendisi ve %36,8'i ise, veteriner hekimdir.

Anket çalışması yapılan tüm ilçelerde 26–30 yaş aralığında olan danışmanların toplamdaki payı %52,6, 31-39 yaş aralığında bulunanların oranı ise %47,4'dir.

Ziraat Mühendisi olarak görev alan tarım danışmanlarının %25'i Zootekni, %25'i Bahçe Bitkileri, %16,7'si Toprak, %16,7'si Tarla Bitkileri, %16,7'si ise Tarım Ekonomisi ve Tarım Makineleri bölümü mezunudur.

4.4.2.Danışmanların Görev Yaptıkları Yer Bilgileri

Tarım danışmanlarının %73,7'sinin köy/belde de 1-1,5 yıllık bir süredir görev yaptığı, %15,8'inin ise 2-4 yıldır buldukları köy/beldede görev yapmış olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4. Danışmanların buldukları köy/belde'deki hizmet yılı sayısı

Hizmet Yılı	Danışman Sayısı	%
1-1,5	14	73,7
2-4	3	15,8
4-5+	2	10,5
Toplam	19	100,0

Çizelge 5'de Tarım danışmanlarının köyde yaşadıkları evlerle ilgili sorular sorulmuş tarım danışmanlarının %36,8'inin köyde kiracı olarak

ikamet ettiği, %21,1'inin şehir merkezi ya da ilçe merkezinde ikamet ettiği, %15,8'inin sağlık bakanlığına ait lojmanda ikamet ettiği,

%5,3'ünün ise, Köy Grup Teknisyenliği lojmanda ikamet ettiği tespit edilmiştir. döneminden kalma atıl vaziyette bulunan

Çizelge 5. Danışmanlarının görev yerinde ikamet ettiği yer

İkamet yeri	Danışman Sayısı	%
Kira	7	36,8
Günü Birlik Geliyorum	4	21,0
Sağlık Bakanlığı Lojmanı	3	15,8
Köy Evi	2	10,5
Köy Tarım Merkezi Lojmanı	1	5,3
Milli Eğitim Bakanlığı Lojmanı	1	5,3
Diğer	1	5,3
Toplam	19	100,0

Tarım danışmanlarına çiftçilerle ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile iletişimini sağlamak için bürosunda kullanabileceği telefon imkanı olup olmadığı sorulmuş ve %31,6'sının telefonun olduğunu %68,4'u ise telefon olmadığını belirtmiştir. Tarım danışmanlarına çiftçilerle ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile iletişimini sağlamak için bürosunda kullanabileceği internet erişimi imkânı olup olmadığı sorulmuş %26,3 internet erişimine sahip olduğunu dile getirmiştir.

Tarım danışmanlarına çalışma bürosu olarak kullandıkları yerler sorulmuştur. Buna göre danışmanların görevlerini yürütmek için kullandıkları büro çok çeşitlilik arz etmekte ve genellikle de mevcut kamu binalarının bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. Sayıca az olmakla birlikte danışmanların %5,2'si herhangi kalacak bir yerinin olmadığını %84,3'ü muhtarlık tarafından bir büro tahsis

edildiğini %10,5'i ise sağlık ocağı lojmanı yada bir odasını büro olarak kullandığını dile getirmiştir.

4.4.3. Danışmanlık Hizmeti ile ilgili Değerlendirmeler

Tarım danışmanlarının Tarım İl ve İlçe Müdürlüğü yetkililerinin danışmanın görev yaptığı köye/beldeye gidip gitmedikleri araştırılmıştır. Buna göre Tarım Müdürlüğü yetkililerinin %68,4'lük bir oranla danışmanın görev yerine gidip-geldikleri tespit edilmiştir. Tarım danışmanlarının %78,9'u araştırma enstitüleriyle iletişiminin olduğunu %21,1'inin ise iletişiminin olmadığı tespit edilmiştir. Tarım danışmanlarına il ya da ilçeye gidiş-dönüş sıklığı da sorulmuştur. Buna göre, danışmanların %57,9'u ortalama olarak haftada en az bir kere il ya da ilçe merkezine gittikleri tespit edilmiştir (Çizelge 6).

Çizelge 6. İl ya da ilçeye gidiş sıklığı

	Danışman Sayısı	%
Her gün	4	21,1
Haftada 2-3 kez	1	5,2
Haftada 1 kez	11	57,9
15 günde 1 kez	3	15,8
Toplam	19	100,0

Tarım danışmanlarının görüşlerine göre mesleki bilgi düzeylerinin yeterli olup olmadığı ile ilgili bilgiler özetlenmiştir. Danışmanlara göreve başladıkları andaki mesleki bilgi düzeyleri sorulmuş ve %31,5'i çok iyi, %15,8'i

iyi cevabını verirken zaman içerisinde karşılaştıkları olaylar ve almış oldukları eğitimler neticesinde %31,5'i çok iyi %47,3'ünün ise iyi fikrini taşıdıkları tespit edilmiştir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Danışmanların mesleki bilgi düzeyi

	Göreve Başladığı Anda		Şu Anda	
	Danışman Sayısı	%	Danışman Sayısı	%
Çok iyi	6	31,6	6	31,5
İyi	3	15,7	9	47,3
Orta	9	47,4	4	21,2
Zayıf	1	5,3	0	0,0
Toplam	19	100,0	19	100,0

Çizelge 8. Tarım danışmanlarının görev süresince karşılaştığı en önemli sorunlar

Sorunlar	Danışman Sayısı	%*
Araç-ulaşım sorunu	10	52,6
Çalışma bürosu	6	31,6
Konut	3	15,8
Sözleşmeli hizmet vermek	3	15,8
Eğitim-yayım malzemelerinin yetersizliği	2	10,5
Köy şartları	1	5,3

*Birden fazla cevap verildiği için toplam oran 100'ü aşmaktadır.

Danışmanlara görev sözleşmeleri bitince sözleşmelerini yenilemek isteyip istemedikleri sorulmuş danışmanların %68,4'ü sözleşmelerini yenilemek istediklerini %31,6'sı ise o dönemki şartlara göre kabul edeceğini belirtmiştir. Danışmanlara TAR-GEL projesinde yer alma nedenleri sorulmuş danışmanların %68,4'ü idealist bir şekilde kendi mesleklerini icra etmek olduğunu %31,6'sı ise işsizlik nedeniyle projeye dahil olduğunu belirtmiştir.

Danışmanlara görev süresince karşılaştığı en önemli sorunların neler olduğu özetlenmiştir. Danışmanların %53,6'sı araç ve ulaşım sorunu olduğunu, %31,6'sı çalışma bürosu, %15,8'i

sözleşmeli hizmet vermek olduğunu, %15,8'i ise konut sorunu yaşadığını belirtmiştir (Çizelge 8).

Danışmanlara görev süresi içerisinde kendilerine hizmet içi eğitim düzenlenip düzenlenmediği sorulmuş ve %89'u hizmet içi eğitim düzenlendiğini %11'i ise göreve yeni başladığı için hizmet içi eğitime katılmadığını belirtmiştir. Danışmanlara eğitimleri için düzenlenen konular özetlenmiştir. Buna göre ilk sırada bitkisel üretim, yayım, gıda kontrolörlüğü, zirai mücadele hayvan hastalık ve zararlıları konuları takip etmektedir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Hizmet içi eğitim düzenlenen konular

	Danışman sayısı	%
Bitkisel üretim	7	41,2
Diğer (yayım, gıda kontrolörlüğü, kene, yem bit.)	4	23,5
Zirai mücadele	3	17,6
Hayvan hastalık ve zararlıları	2	11,8
Diğer (Toprak ve su kaynakları)	1	5,9
Toplam	17	100,0

Danışmanlara eğitimleri için düzenlenen konuların mesleki bilgilerine katkı yapmadığı sorulmuş %78,9'u mesleki bilgilerinin arttığını %21,1'i ise herhangi bir

değişiklik olmadığını belirtmiştir. Danışmanlara eğitimleri için düzenlenen konuların haricinde mesleki bilgilerine katkı yapacağını düşündükleri konular sorulmuş %36,8'i örtü altı

yetiştiriciliği, %26,3'ü yayım faaliyetleri, eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir %21,1'i tarımsal desteklemeler konularında (Çizelge 10).

Çizelge 10. Danışmanların hizmet içi eğitimle işine yarayacak meslek ya da konular

	Danışman sayısı	%
Örtü altı yetiştiriciliği	7	36,8
Diğer (yayım)	5	26,3
Tarımsal desteklemeler	4	21,1
Zirai mücadele	2	10,5
Bitkisel üretim	1	5,3
Toplam	19	100,0

Çizelge 11. Tarım il/ilçe Müdürlüğü tarafından danışmanlardan yardım talep edilen konular

Yardım Konuları	Danışman Sayısı	%
DGD, çiftçi kayıt sistemi	7	36,8
Deneme ve demonstrasyonlar kurmak	5	26,3
Yayım hizmetleri	3	15,8
Çiftçi örgütüğünün sağlanması	0	0,0
Diğer	4	21,1
Toplam	19	100,0

Çizelge 11'de Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri tarafından danışmanlardan talep edilen konular verilmiştir. Buna göre danışmanların %36,8'i çiftçi kayıt sistemi konusunda, %26,3'ü deneme ve demonstrasyonlar kurma konusunda, %15,8'i ise yayım hizmetleri konusunda taleplere cevap verdiklerini belirtmişlerdir.

Çizelge 12'de TAR-GEL projesinin daha başarılı olması için danışmanlara sağlanmasını gereken olanaklar verilmiştir. Çizelgeye göre, %47,4 oranında köyde ikamet etme zorunluluğunun kaldırılması istenmektedir. Bunu %42,1 oranında zorunlu durumlarda tayin ve yer değiştirme imkanının sağlanması takip etmektedir.

Çizelge 12.TAR-GEL projesinin daha başarılı olması için danışmanlara sağlanması gereken olanaklar

	Danışman Sayısı	%
Köyde ikamet etme zorunluluğunun kaldırılması	9	47,4
Zorunlu durumlarda tayin ve yer değiştirme imkanı	8	42,1
Köy/belde sayısının sınırlandırılması	2	10,5
Görev öncesi hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi	0	0,0
Diğer (kadro)	0	0,0
Toplam	19	100,0

5. Sonuç

Bu çalışma, Tokat ilinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi(TAR-GEL) kapsamında tarım danışmanlığı sisteminin bölge tarımı, kurumsal işleyiş ve üretici açısından olumlu-olumsuz yönlerini ortaya koyarak çözüm önerileri geliştirmek amacıyla yürütülmüştür. TAR-GEL projesinin uygulandığı köylerde olumlu gelişmelerin devam edebilmesi, verilen

hizmetlerin etki alanının genişletilebilmesi ve tarım danışmanlarının daha başarılı olması için öncelikli olarak bu alanda görev yapan personele büro, telefon ve bilgisayar ile gerekli diğer donanımlar çağa uygun düzeyde sağlanmalıdır. Köyde ikamet zorunluluğu çiftçiler açısından olumlu sonuçlar doğurmuş olsa da tarım danışmaları açısından ailevi problemlere neden olabilmektedir. Bazı

durumlarda eşler birbirinden uzak, anne ve babalar çocuklarına karşı üstüne düşen sorumlulukları yerine getirememektedir. Köyde ikamet eden tarım danışmanları ev bulmakta zorluk çekmektedir. İkamet edecek yer sorunu çözümlenemeyen personel, zorunlu hallerde muhtar ve köyde ileri gelen çiftçilerin evlerinde ikamet etmek durumunda kalabilmektedirler. TAR-GEL projesi kapsamında çalışan personelin eş durumu gibi önem arz eden sorunları giderilmeli, danışmalar arasında rotasyon sağlanarak köyde ikamet sonucu ortaya çıkabilecek monotonluk giderilmelidir. Danışmanlar kendilerine tahsis edilen ulaşım aracının olmaması nedeni ile sorumlu olduğu köylerin tamamına yeterince hizmet verememektedirler. Tarım danışmanlarının ulaşım sorununun giderilmesi veya sorumlu oldukları köy sayısının yeterli düzeyde tutulması yürütülen çalışmaların daha sağlıklı yürütülmesi açısından önemli görülmektedir. Tarım danışmanının teknik ve mesleki açıdan eğitiminde; çalışılan bölgenin tarımsal yapısı ve çiftçi talepleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Tarım danışmanları göreve başlamadan önce atandığı bölgenin tarımsal özelliklerine göre temel eğitime tabi tutulmalı, göreve başladıktan sonra da sürekli hizmet içi eğitimlere katılması teşvik edilerek tarım danışmanının bilgisinin güncel tutulması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- Boz, İ., S. Candemir, 2007. "Yayım Elemanları Gözüyle Kahramanmaraş'ta Tarımsal, Kurumsal Sorunlar ve Çözüm Önerileri".KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi, 10(1), 97-104.
- Çınar, G., ve G. Armağan, 2009. "Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Üretim Sistemi İçin Ödemeye İstekli Oldukları Ücretlerin Belirlenmesi:Aydın İli Örneği".Tarım Ekonomisi Dergisi, 15(2):83-92.
- Çiçek, A., ve O. Erkan, 1996. Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örnekleme Yöntemleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:12, Ders Notları Serisi No:6, Tokat.
- Demiryürek, K., 2001. Türkiye'nin Genel Tarımsal Yayım Sistemi:İlgili Kuruluşlar, Yayım Çalışmaları ve Problemler, OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi,17(1),92-98.

- Gökçe, O., 2004. "1000 Köye 1000 Tarımcı Projesi Üzerine Bir İnceleme". Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, 16-18 Eylül 2004, Tokat,609-615
- Gürel, A., 1996. "Tekirdağ Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri Çiftçi Eğitim ve Yayım Şubesinde Görev Yapan Yayım Elamanlarının Etkinlikleri Üzerine Bir Araştırma".T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi No: 246, Araştırma No: 93, Tekirdağ.
- Kara,U., Y. Aktaş, F. Kara, 2009. Köy Merkezli Tarımsal Üretim Destek (Köy-Mer) Projesi'nin Tarımsal Yayım Açısından Değerlendirilmesi:Şanlıurfa İli Örneği. Tarım Ekonomisi Dergisi, 15(1), 25-34.
- Kızılaslan, N. 2009. Çiftçilerin Tarımsal Yayım Konusundaki Tutum ve Davranışları (Tokat İli Yeşilyurt İlçesi Araştırması). TUBAV Bilim Dergisi, 2(4), 439-445.
- Kumuk, T. and Van Crowder, L.,(1996), "Harmonizing" T&V Extension: Some Experiences from Turkey- Journal of Extension Systems. 12(2), 1-15.
- Özkan, E., B.Aydın, A. Altun, O.Demir, A. Altıntaş, H. Anaç, M.Tan, F. Pezikoğlu, G.Altıntaş, A. Kara. 2009. Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi İzleme ve Değerlendirme Çalışması Proje Sonuç Raporu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Kırklareli Atatürk Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Enstitüsü, Kırklareli.
- Sezgin, A. 2010. "Çiftçilerin kamu Yayım Hizmetlerini Talep Etme ve Faydalanma Durumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi:Erzurum İli Örneği". Tarım Ekonomisi Dergisi, 16(1):1-5.
- TZOB, 2009. Tarım Sosyal Riski Azaltıyor, Kriz Ortamında İnsanlar Tarıma Sığıyor. Basın Bülteni Sayı: 8. Erişim Tarihi: 04 Şubat 2009, http://www.tzob.org.tr/tzob_web/basin_bulten/2009/04_02_2009.htm
- Yavuz, O., A.O. Erol, 2004. "Tarımsal Yayım Eğitimcilerin Eğitimi, Geleceğin Yayım Uzmanları Nasıl Olmalıdır?", Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi,16-18 Eylül 2004, Tokat,604-608.